
COSSIERS, CAVALLETS I CARROS TRIOMFALS A LES FESTES DE L'OBRA (1782-1882)

MIQUEL POU AMENGUAL

INTRODUCCIÓ

Fa prop d'un any i mig l'historiador i formador dels cossiars de Montuiri, Joan Socies, em telefonà sabent que, per diversos motius, hom tenia bon accés per poder consultar l'Arxiu Parroquial de Sant Miquel. La qüestió era mirar si podia localitzar alguna informació en referència als desapareguts cossiars de la nostra vila. El qui subscriu, pessimista de mena, li digué que no trobaria res però, així i tot, ens veiérem un matí de dissabte per començar a indagar sobre aquesta dubtosa empresa investigadora.

El fet era que els llibres de comptes de les diverses confraries on, suposadament, si n'hi havia, la informació hauria d'haver estat registrada, nosaltres ja els havíem garbellats diverses vegades per treure informació sobre el patrimoni artístic de la parroquial. I, a pesar que el tema no és del tot una matèria d'art, per un interès i admiració nostrada cap a aquestes formes antigues de danses que perduren, en uns pocs pobles, si haguessin aparegut ja les hauríem recollides de manera gojosa amb l'altre conjunt de material que a través dels anys hem anat estudiant. El fruit d'aquell dia va ser estèril.

En una altra visita periòdica a aquest arxiu vaig agafar, aleatòriament, un lligall de papers manuscrits amb tinta i ploma, dispersos i engroguits, que es trobaven dins dues tapes de cartró reutilitzat d'un llibre de vell. Era un conjunt de fulls i quadernets que recollien petites notes que formaven una espècie de miscel·lània amb referències històriques sobre la parròquia. L'autor, en principi, era desconegut. Si bé, després, en una segona revisió amb motiu de perfilar aquestes línies que estau llegint, vaig poder observar en un dels quadernets una signatura: S. Guasp. Per tant, corresponien a un clergue llucmajorer (Sebastià Guasp i Cerdà) de començaments del segle xx. La procedència i l'origen d'arxiu de cada una de les notes és diversa però en alguna ocasió, sobretot en els dos o tres primers blocs, fa referència als comptes de la construcció parroquial. Observant aquestes anotacions de manera successiva, en una visió general, la vista s'aturà, per un moment, just davall d'una de les pàgines centrals i llegí el següent: «1789, 22 octubre. Per los capellans se pagà tres lliures y per los sonadors y cusiers y altres coses [...] 25 ll. [...] per murta, cascavells [...]; 1790, 24 octubre. Fou la festa molt alegre hi va haver cosiers, murta, sonadors de primera amb un ballet de

ello de ello, adornos per la plaza y un garrit refresc». I en una altra pàgina, encara, tornà a aparèixer una citació sobre la mateixa matèria: «Festa de la obra de octubre de 1841 à hi va haver un bon predicador, cavallets, carro triomfal, murta y confits».¹

Així doncs, jo anava errat, en algun lloc d'aquell arxiu «[...] rònec, ple de pols i de pergamins [...] hi havia [...] amagada, molt amagada [...]»² la documentació sobre aquells arcaics balls i danses llucmajorers. Malauradament, com hem mencionat, els blocs tenien molta informació històrica però no la seva procedència arxivística de cada una d'elles. Ai las!

La pregunta era: on es trobava la font original d'arxiu que feia referència a aquestes antigues danses? El recull tenia algunes citacions que apuntaven a una festa de l'obra i en el primer dels quaderns deia que les dades eren dels comptes de la construcció parroquial. Així doncs, tot apuntava que la informació que ens interessava corresponia a una celebració dita la Festa de l'Obra. Aquesta festa correspon a unes diades festives que començaren a realitzar-se a causa del començament de la construcció de l'actual temple parroquial, mesclant activitats de tipus religiós amb d'altres d'ordre civil o popular. Tot això per obtenir finançament, a través de les donacions i dels recaptés, per a la construcció del nou edifici. A la població de Campos encara sembla que d'alguna manera perdura, almenys la referència, en una activitat que es fa anualment. Pel que fa a Lluçmajor, com hem mencionat, es va començar a fer coetàniament al començament de la construcció de l'actual temple neoclàssic, darrer terç del segle XVIII, i durà, pràcticament, tot el segle XIX.

Ara teníem, per tant, un lloc documental ignot, on poder començar a provar sort: els comptes de la construcció parroquial. Per aquesta matèria es varen realitzar, específicament, diversos llibres (se n'han conservat set, c. 1781-1900) amb els registres comptables i algunes actes. Sortosament, endevinàrem, i és en aquests on hem localitzat la participació dels grups de cossiers i cavallets que cercàvem.

Una vegada sabuda la localització, aquest estudi el dividirem en tres apartats, que corresponen als tres elements que hem trobat més peculiars d'aquesta festivitat, i els desenvoluparem seguint l'ordre cronològic en què han aparegut: El primer farà referència a la mateixa festivitat, amb les parts que la formaven i amb l'esment a una curiosa escenografia que no s'ha conservat, ni materialment ni en la memòria local, que foren els carros triomfals. El segon apartat el dedicarem a la participació del grup de cossiers, amb una aproximació a aquests dansaires tant a través d'aquesta festa com de l'altra on sabíem que participaven: la festa de l'Assumpció. A més a més, els posarem en relació amb els dansaires de Bunyola, un altre grup que ha passat desapercbut entre la bibliografia que ha estudiat aquesta matèria i amb diversos paral·lelismes, com veurem, amb el nostre poble. I, en el darrer apartat, es farà una breu referència al grup de cavallets que hi actuaren.

Esperem que l'amic montuïrer ens ho sàpiga perdonar.

Errare humanum est, ignoscere divinum.

LA FESTA DE L'OBRA I ELS CARROS TRIOMFALS

Si bé els comptes de la construcció eclesiàstica començaren el 1781, aquest any no sembla que s'organitzàs cap festa de recaptació. Com a molt diversos acaptes per la vila. A través dels anys conservats podem veure que aquestes activitats es realitzaven tant dins el poble com per la marina i fora vila. Un primer recapte el trobam el 17 de juny d'aquest any, en què només entraren 10 lliures.³ Aquest aspecte ja canvià l'any següent, quan el 13 d'octubre s'organitzà la primera festa dedicada a la promoció parroquial. I la trobam citada d'aquesta manera «[...] havia de predicar el Dr. Joaquim Perelló, Rt. de la Parroq. de Sta. Maria, y per estar indispost predicà el Dr. Miquel Tomàs, pvre. y vic. Se feu per la tarde un ball, a on concorregué la major part del clero, balle y regidors y demás obrers, y se recullí en aquell dia 146 ll. 16 s. 6. En el dilluns se continuà desde el matí fins a la nit, y se reculliren 75 ll. 9 s. Y ab la offera del dia, y taules, fora pagat tot el gasto de la festa se deposità en la caixa 260. Més en el mateix dia se tregué a joya un rebosillo d'Indiana, que havia regalat a la Obra la Sra. del Dr. Miquel Borràs y valgué 13 ll. Sens contar 3 ll. 4 s. que se havien distribuït en llimosna per los capellans».⁴

Aquesta narració és, més o menys, la general i la que durant els primers anys se sol trobar de manera semblant. Pel que hem observat, quasi sempre, la festa se celebrava el mes d'octubre i, en més d'una ocasió, es feia coincidir amb la darrera fira del poble. Aquest fet, com podem suposar, tot i que no se'n deixà constància, obeiria a un motiu clarament econòmic: entre els llucmajorers i els visitants externs recaptarien molt més.⁵ De vegades peces de vestir com rebosillos o, també, animals eren venuts i sortejats tant els dies de la festa com en d'altres ocasions durant l'any. De manera bastant habitual se sap del predicador convidat que acudia a fer el sermó i la recapta. Per exemple, aquests primers anys hi trobam dos canonges de la Seu que oficiaren la missa: Francesc Togores i Llorenç Serra. I un altre dels predicadors fou Pere Torrendell i Mas, rector de l'església de Sant Jaume de Ciutat.⁶ El 1783 Antoni Togores regalà un vedell que prepararen després a la carnisseria fent-ne trossos.⁷ L'any següent la descripció de les despeses exemplifica, en concret, els participants d'aquesta nova festa: «[...] para tots los gastos ocasionats en la festa de la obra, com es residència per los Srs. capellans, oli en la iglesia y plaça, regal al predicador, refrec per tots los que serviran en totes les funcions de dita festa, y per molts altres gastillos [...]».⁸

El primer any que trobam la presència d'un carro triomfal és el 1789, el mateix, com després veurem, que ens reapareixen els cossiers llucmajorers. En aquesta ocasió s'encarregà a mestre Bartomeu Forteza, que potser era un fuster de la vila, que per 4 lliures muntàs el carruatge i la decoració del lloc.⁹ La festa no estigué exempta d'algun accident, com se'n deixà constància l'any 1795. Un any en què s'havia usat l'aiguardent comprat a la taverna d'en Sebastià Salvà per a les cures d'un home caigut a plaça quan estava preparant l'esdeveniment.¹⁰ El material habitual que s'usava per

a la diada eren ciris o bugies per a la il·luminació, trossos de teies, és a dir, estelles de pi per al foc de les torradores o per als festers, i murta. En poques ocasions se cita la procedència de la murta que tant usaven per engalanar la plaça com per al carro triomfal. Una d'aquestes escasses vegades la trobam l'any 1803, quan els documents ens informen que s'havia duit de la possessió de Capocorb a mans d'un tal Cristòfol, que llavors devia ser un dels missatgers o amos d'aquest lloc.¹¹ A tall de curiositat podem dir que entre el patrimoni parroquial s'ha conservat un fester que per l'antiguitat que té degué ser un dels qui era usat en celebracions de carrer d'aquest tipus. Aquestes peces són conegudes i típiques a molts de pobles: un cove de tires de ferro forjat alçat sobre una asta on es posaven les teies per il·luminar (Figura 1).¹²

L'any 1804 no hi hagué festa i la recaptació se simplificà amb una oferta dins l'església i un recapte per la vila.¹³ El motiu de no produir-se varen ser les rogatives contra la pesta que havia entrat a l'illa.¹⁴ Tampoc fou gaire lluïda la de 1818, que es va fer igual que la de l'any de la pesta. I es mencionà el que no s'havia realitzat: «[...] sens abre, carro, ni ball [...]».¹⁵

Si bé el carro triomfal no sempre l'hem trobat citat a la darrerria del segle XVIII, el tornam a localitzar l'any 1806, quan es pagaren 9 lliures per muntar-lo i per alçar uns arcs decoratius enmig de plaça. Aquests arcs devien ser a l'estil dels qui tots recordam i que hem vist en fotografies antigues: fileres d'arcs rodons o apuntats fetes amb material fungible (murta, fusta, branques de mates, pins o fassers, alguns llaços o teles de colors alçades pel vent, etc.).¹⁶

1. Fester, segle XVIII (?).
Museu Parroquial. Lluçmajor.

A la segona dècada del segle XIX, el tenim documentat el 1811, quan també es pagà per fer una repassada a les teulades i per posar l'arbre ensabonat. L'any següent hi trobam mestre Miquel Rubí, que cobrà per tocar les xeremies i el tamborí.¹⁷ A partir d'aquestes dates sembla que un grup de xeremiers s'hi introduí habitualment, tant per a aquesta festa com en d'altres captes que s'anaven fent perquè a l'anterior segle només es troben grups de sonadors. D'aquesta manera la participació d'un grup, o diversos, de xeremiers la trobam els anys de 1838, 1840, 1841, etc.¹⁸ En alguna ocasió sabem la procedència de l'arbre del joc perquè el 1815 amb altres pins duits de Galdent se'n destinaren dos per a la festa. Aquesta activitat perdurà els següents anys. El posaven enmig de la plaça amb un gall o pollastre com a premi al capdamunt.¹⁹ L'any 1825 ens trobam el trinitari Miquel Ferrer, un vell conegut que participà diverses vegades en aquestes diades. El clergue estava bastant vinculat a la nostra vila i seguí venint altres anys per predicar-hi.²⁰

L'aspecte més destacat en aquest apartat, com hem mencionat més amunt, és el muntatge d'un carro triomfal tant per a la festa com per a la recaptació per la vila. A grans trets podem dir que aquesta escenografia de carruatge era usada en processons o esdeveniments públics o polítics de tipus festiu. I tenien cert component teatral per captar l'atenció del públic. El seu origen es troba en l'antiguitat clàssica, quan els carruatges portaven pels carrers, entre d'altres, els herois de guerra o els cònsols romans el dia de la possessió i eren aclamats pel poble. En la vessant escultòrica, per posar alguns exemples, els arcs triomfals també podien ser acabats per aquesta tipologia de carruatge al damunt (vegeu la Porta de Brandenburg a Berlín, 1788-1791), tot i que fou en el Renaixement i exaltats durant l'època barroca quan tornaren a posar-se de moda. De fet, un de ben pròxim d'aquesta primera època és la representació feta per Francesco Laurana de l'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols (1443), pel fet que just quan aquest escultor començà a treballar la peça al castell napolità (c. 1453-1458), el felanitxer Guillem Sagrera era un dels mestres d'obres del recinte. A Mallorca, com sabem, aquesta escenografia ha perdurat a través dels carros triomfals de la Beata i que tots hem vist (Valldemossa, Santa Margalida o Ciutat).²¹

Pel que fa al carro que pogué sortir a Lluçmajor, tot i que en els carros a la Beata s'usa una galera escalonada per tenir un personatge principal de protagonista, pensam que podria correspondre més a un carro de plataforma plana, encara que no n'ha quedat constància, la qual cosa fa que l'haguem d'informar des d'un caire hipotètic amb els trets generals que solen adoptar aquests muntatges. A tall d'exemple, s'han conservat algunes imatges de carros triomfals d'aquest tipus: un el trobam en una fotografia del carro triomfal de Santa Margalida (1957), i un altre, a Manacor (1930).²²

Per altra banda, l'any 1835, quan parlam dels cavallets, consta que el carro triomfal tenia set dotzenes i mitja d'atxes (o sigui, noranta ciris grossos), una despesa que es troba juntament amb llanternes, fil de ferro, paper, etc. En aquest aspecte, encara que en un primer moment pensàvem que totes les atxes anirien damunt el carro

trionfal, una pintura de 1759 que representa la festa gremial de la Coronació de Carles III a Ciutat ens situa la possible disposició de la comitiva festiva de Lluçmajor d'una manera més concreta. Així, les atxes no només serien per anar damunt el caruatge sinó també per als participants que l'acompanyaven a peu (obrers, regidors de l'ajuntament, junta d'obres, clero, baciners, etc.). I, per tant, la comitiva tindria una cinquantena llarga de participants. A més, aquesta festa gremial de l'any 1759 també tenia un carro triomfal acompanyat per uns curiosos personatges a peu vestits a manera d'un grup de cossiers: calces i camises blanques, falda curta vermella, capell i braços alçats (Figura 2). Un fet que suposarem com una possible representació plàstica d'una colla de dansaires d'aquest tipus, un aspecte també compartit en un altre dels estudis que es realitzaren sobre la pintura.²³ I, a més, ens ofereix una visió molt pròxima al que succeí a Lluçmajor a finals del segle XVIII (recordem que les primeres despeses per al carro triomfal sorgiren coetàniament a la participació dels cossiers). Tanmateix, s'hi haurien d'aplicar les oportunes reduccions o correccions pel que fa la festa llucmajorera, per tenir les limitacions d'un poble petit i rural, a diferència de la ciutadana, que englobà a tots els gremis de la capital.

Per altra banda, just quan a Lluçmajor començaren a sortir aquestes escenografies festives, a Ciutat es preparaven les festes per a la beatificació de Caterina Tomàs (1792), en les celebracions de les quals els gremis també tengueren una part activa. Així és com en els múltiples expedients conservats els representants gremials proposaren diverses activitats, tot i que, al final, sembla que es reduí a unes ajustades funcions religioses i processionals. Cal mencionar, però, que una de les propostes descartades més esplendoroses fou la que sorgí des del gremi de fusters: Pere Francesc Santandreu, en nom de la corporació, proposà un muntatge teatral al voltant

2. Carro triomfal de la festa gremial de la Coronació de Carles III (detall). Ciutat de Mallorca, 1759. Font: Festa i cerimònia a Palma, Rúbrica 11.

d'un carro triomfal titulat «El triunfo de la Gràcia», una proposta que exemplificava tota la teatralitat barroca que acompanyava aquestes formacions.²⁴ Poc després, en una revisió dels actes que s'havien de celebrar, un altre agremiat dels fusters, Jaume Femenia, presentà un dibuix amb la iniciativa que la comitiva festiva de la beata anàs vestida a la manera castellana i portant una atxa (Figura 3). Aquesta il·lustració pot representar, en part, com circulaven pels carrers llucmajorers els acompanyants del carro triomfal de l'obra, atès que ja hem mencionat que les despeses per a les atxes corresponien tant al carro com als assistents. S'ha de tenir en compte que el vestuari que se suggerí era castellà i els llucmajorers, suposam, devien anar amb vestuari autòcton.²

L'interrogant, de totes maneres, és què hi anava dins el carro triomfal. Perquè el fet de no ser ni una processó ni tenir un personatge principal (sant, predicador, monarca, etc.) fa que les possibilitats puguin ésser múltiples: podia dur-hi el grup de músics, mentre que els cavallets o cossiers ballaven al seu voltant, o una representació de sant Miquel, com veurem, ja que és el titular últim per al qual es feien aquestes diades. La decoració, en tot cas, s'ha de suposar amb material fungible, pobre i barat, sense cap despesa escultòrica, per ser un element d'un sol dia i amb la funció de recaptar doblers, no de gastar-ne. Per tant, estava decorat amb domassos, fulles de fasser, branques de pi i murtra. I, potser, algun temple, baldaquí o pal·li, donat que, com hem dit, la festa tenia com a protagonista funcional sant Miquel. Per tant, no seria estrany que de vegades sortís amb una estàtua o alguna representació d'aquest, de la mateixa manera que a finals del segle XIX sabem que en sortí un de sant Francesc. Pel temps que durà aquesta festivitat (quasi cent anys), la varietat i la riquesa d'aquesta escenografia pogué ser múltiple: més rica, més pobre, en moments

3. Proposta d'equipament per als participants de la festa de la beatificació tomassiana, 1792 (ARM, A.A. 555/31).

àlgids i en d'altres de decadència, o començant amb un estil barroc (c. 1789) i acabant dins l'estil neoclàssic (c. 1850).²⁶

De fet, sobre la presència de carros triomfals presidits per una figura de sant Miquel, com, alguns cops, podria haver estat el de Lluçmajor, podem dir que se n'ha conservat un a València. Es tracta d'un dels carruatges que surten per les festes del Corpus i que s'anomenen «Les roques». La roca de Sant Miquel té aquest personatge d'element central i, curiosament, s'hi representava un ball conegut amb el nom del «Ball dels Indis». Desconeixem, però, si aquesta dansa valenciana té cap relació amb el ball homònim que també es fa a Manacor.²⁷

Que Lluçmajor no tenia com a fet estrany la presència de carros triomfals desfilar per la vila se'n deixà constància l'any 1882, quan se'n glossà i descriví un altre que sortí. El darrer any de què nosaltres tenim referència d'una festa destinada a l'obra n'hi hagué una altra que degué ésser bastant esplendorosa, amb motiu del setè centenari de Sant Francesc. En aquesta ocasió, i gràcies a la glossadora llucmajorera Francinaina Noguera i Garau, tenim narrat el carro triomfal que commemorà la celebració franciscana: al bell mig hi tenia una figura de sant Francesc acompanyat per dos àngels, músics i una coral; el carruatge era estirat per sis cavalls conduïts per sis cavallers amb vestuari d'època o, almenys, de seda i realitzats de manera bastant curosa.²⁸ De fet, per la dimensió i els components d'aquest carruatge, s'assimila al que actualment surt a Valldemossa per les festes de la Beata i al que sortia a Ciutat abans de la reducció a què fou sotmès en el segle XIX.

ELS COSSIERS. UNA APROXIMACIÓ POSSIBLE

Fins avui en dia són poques les notícies que tenim sobre aquests dansaires llucmajorers, si bé l'any passat (2017) en un estudi dedicat a la banda de música local es localitzà la participació d'un grup de cossiers a les festes de Santa Cànida de 1881.²⁹ L'única referència, fins llavors, era la coneguda prohibició de 1774 feta pel nou rector de la parroquial llucmajorera, que eliminava la participació d'aquest grup durant la festa de l'Assumpció.³⁰

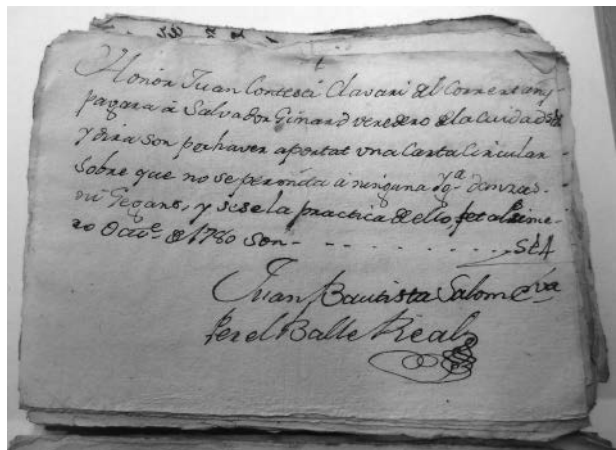
Ara podem dir, pel que sembla, que el grup va perdurar diverses dècades més a través de l'actuació que realitzaren dins les festes de l'obra. En aquest aspecte, cal remarcar que el rector que els prohibí seguia sent el mateix. Per tant, la prohibició es limitava a la participació del grup a les litúrgies o dins l'església i no anà més enllà pel que fa a les actuacions públiques de carrer o d'oci popular. Aquesta circumstància, en què malgrat les prohibicions els grups dansaires seguiren, en diversa mesura, actuant en festes populars, ja fou plantejada per F. Vallcaneras en el seu estudi. I, aquí, a través d'aquesta diada llucmajorera en trobam un dels casos que es produí. Tanmateix, això no lleva que no eren uns bons anys per a aquests tipus d'agrupacions perquè, a banda de la prohibició des de l'estament religiós, posada en pràctica en

el nostre poble per mossèn Antoni Evinent, la censura arribà per mans de l'estament polític tres anys després (1777), quan Carles III manà una reial disposició que prohibia tot tipus de ball dins les esglésies. Un aspecte que es reafirmà el 1780 amb una reial cèdula en la qual el monarca: «[...] manda que en ninguna Iglesia [...] haya en adelante Danzas, ni Gigantones, sino que cese del todo esta práctica [...]». Aquesta prohibició Lluçmajor la coneixia sens dubte i no se'n pogué escapar. A l'octubre del mateix any, tres mesos després d'haver-se dictat, Joan Contestí, tresorer de l'ajuntament, pagà a Salvador Ginard per fer arribar aquesta circular i confirmava que: «[...] no se permita a ninguna Ig^a danzas ni Gegans, y se la practica de ello [...]» (Figura 4).³¹ Això implicava, pel que fa als nostres dansaires, el fet de tornar a rebre un altre cop negatiu per si preveien un possible retorn a les funcions religioses que, històricament, havien tengut. I, per tant, seguien condemnats a l'ostracisme i reduïts només a poder actuar en festes civils.

El primer any que els retrobam, com ja havíem avançat, és a la festa de l'obra de 1789, quan es pagaren 24 lliures a l'obrer Antelm Roig per «[...] gastos extraordinaris de la festa com són sonadors, cosies [...]». Una despesa que pujà a altres sis lliures a final de mes perquè hagueren de pagar els nous cascavells i la murta al metge Damià Amengual.³² El 1790 la participació dels sonadors, els cossiers, la decoració de la plaça amb la murta i els refrescs costaren més de 30 lliures.³³ El grup de cossiers no es repeteix cada any però, de vegades, quan se citen les despeses, s'inscrivien sonadors i balladors amb un cost semblant en aquests anys que apareixen. I podem suposar, amb una relativa seguretat, que també hi estaven inclosos els famosos dansaires (15/10/1793).

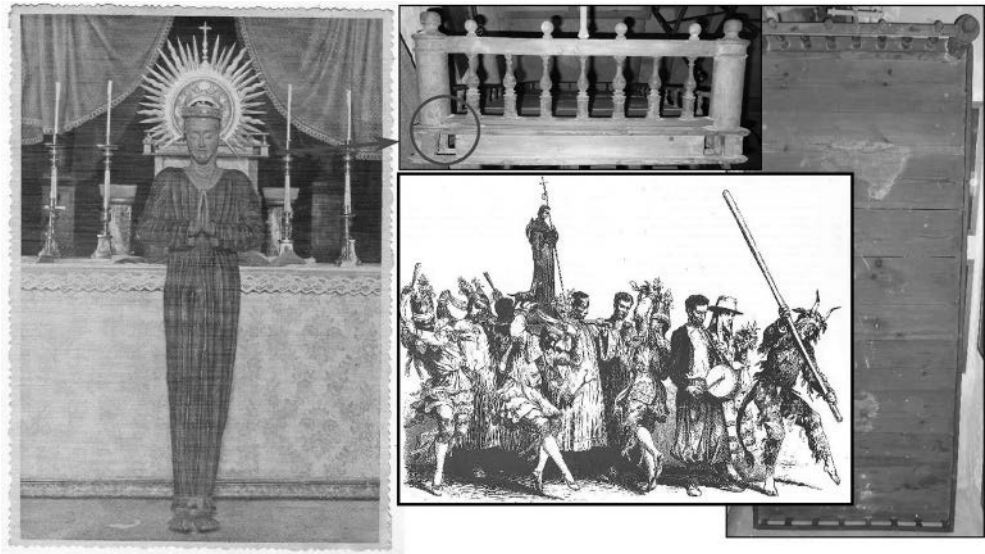
A banda d'aquesta participació a les festes de l'obra, sabem, gràcies, precisament, a la seva prohibició, que formaven o havien format part de l'obreria de Nostra Senyora de l'Assumpció. Així, cada any, des que els responsables llucmajorers en tenien

4. Rebut de l'arribada de la reial cèdula de Carles III a Lluçmajor, la qual refermava la prohibició que els cossiers actuassin dins l'església (AML, A. 070.1).

constància, havien ballat davant la Mare de Déu d'Agost, que també era la patrona titular del grup. S'ha de mencionar que s'han conservat alguns elements coetanis i, per tant, testimonis històrics, si bé materials i no personals, davant els quals ballaren aquests dansaires. I pel fet que el protocol d'aquesta festivitat solia ser general i comú a molts d'altres llocs (processó, ofici, exposició, ball, etc.) podem assimilar l'actuació que tenien amb altres centres coneguts o l'activitat dels quals perdura: a Montuïri fa uns anys tornaren a recuperar el ball davant la Mare de Déu Morta del 15 d'agost, també a Alaró, i a Valldemossa es conserva en el format de la processó de les crestes però sense dansaires. Els béns conservats a Lluçmajor d'aquesta festa són el llit de la Verge i la mateixa figura mortuòria feta de tela enguixada (Figura 5). Un conjunt de poc pes perquè era per ser transportat en processó. El llit de fusta es fabricà amb unes obertures, dues a cada costat, per poder passar les barres i perquè així quatre persones poguessin dur-lo pel recorregut processional fins a dipositar-lo dins l'església. Al voltant, tant en el moment del recorregut com una vegada deixat damunt el túmul dins el temple, no és mal d'imaginar l'estol de dansaires,³⁴ que és, ni més ni menys, la funció que el rector Evinent denuncià i prohibí.

L'arxiduc Lluís Salvador deixà constància gràfica de la processó que feien els cossiers d'Alaró per Sant Roc i, si agafam el mateix grup però substituïm el sant Roc alaroner pel conjunt del llit i la Verge de la parroquial, podríem tenir una semblança

5. Conjunt de la Mare de Déu d'Agost amb el llit processional. Al centre, els cossiers d'Alaró acompanyant sant Roc.

Fonts: Jeroni Juan / Dei Balearum / l'autor.

molt pròxima al que es feia a la nostra vila. El ball que es fa vora la imatge jacent dins l'església és conegut, tant a Montuïri com a Alaró, amb el nom poètic de la «Gentil Senyora». Evidentment, la gentil senyora fa referència a la marededeu adormida. Per altra banda, donada la coincidència del nom en aquestes dues poblacions, tan dispars, no seria exagerat suposar, variacions locals a banda, que un ball d'aquesta tipologia, i potser amb el mateix nom, era també un dels que es feien a Lluçmajor.³⁵

Justament, no deixa d'ésser curiós que el rector que els va prohibir fos natiu de Bunyola perquè, a pesar que menciona els dansaires cossiers amb una referència bastant despectiva, en el seu poble n'hi ha. Segurament, de jove els havia vists i, fins i tot, pogué participar amb ells en algun acte litúrgic o popular. A Bunyola, com a Lluçmajor, era la confraria de l'Assumpta la que els acollia i mantenia, cosa que feia que també actuassin durant les celebracions d'agost. Per no haver-se conservat cap dels llibres d'aquest grup llucmajorer ens sembla convenient poder fer una aproximació amb les dades que sí que s'han conservat dels de Bunyola. I, com hem mencionat, donat que aquesta festivitat tenia uns protocols bastant generalitzats, no creim que, a grans trets, ens trobem molt enfora del que passava a la nostra vila durant les dècades anteriors a aquell infaust 1774.

Els dos llibres conservats de l'obraria bunyolina arpleguen quasi cent cinquanta anys (1665-1690 i 1691-1796). Mentre que per les festes de l'obra se solen mencionar refrescos, per als participants a Bunyola també s'inclouïa menjar, tant per al predicador com per als sonadors i els [...] *balladors de cosis* [...], unes despeses que l'any 1665 foren de només 6 lliures. Estranyament, mentre que a Lluçmajor hem vist que compraren uns cascavells nous, a Bunyola els llogaven cada any per poc més d'1 lliura (1666, 1669, etc.). Els dansaires bunyolins es troben registrats quasi anualment, juntament amb els sonadors, el predicador i el cost del menjar que se'ls oferia (1667, 1669, 1672, 1673, 1674, etc.). També, ocasionalment, hi podem trobar d'altres afegits, per exemple: el 1677 hi hagué 2 lliures destinades a focs i pólvora. A Lluçmajor potser també s'usava aquesta activitat pirotècnica el dia de l'Assumpta, i encara que en els comptes de la festa de l'obra no se'n reculli cap, s'ha de dir que, com després veurem en un retall de premsa de 1861, també n'hi havia. A més, sabem que era una activitat habitual durant les festes patronals de Santa Càndida, almenys, des de final del segle XIX.³⁶

El segon llibre de l'obraria bunyolina arriba fins a l'any 1796, coetani, per tant, a les primeres dècades a què nosaltres feim referència, tant en l'aspecte de la participació dels cossiers durant les festes de l'obra com a la mateixa festa de l'Assumpta que se celebrava a Lluçmajor. El llibre segueix de manera semblant les despeses que ja hem mencionat i el 1702 especifica que el menjar era per al dinar que feien. A banda dels sonadors, també hi participava un tamborí i s'usava murta per decorar i enramellar. Algun cop es produïren despeses per al llit de la Verge (cobrellit de tafetà, 1706, o un matalàs, 1713, etc.). Entre els anys 1714-1715 ens ha aparegut un personatge que no sabem si a Lluçmajor seguí vigent durant l'actuació dels cossiers

a la festa de l'obra. Es tracta de la figura del diable,³⁷ per al vestit del qual pagaren uns 9 sous. Un cost que augmentà a 1 lliura el 1717 pel mateix concepte i, encara, li compraren un altre vestit entre 1729-1730. El lloguer dels cascavells fou fins al 1726 quan, finalment, n'adquiriren uns i es construí una caixa per guardar-los. Per altra banda, l'any 1746-1747 també varen comprar una màscara, si bé no ens ha quedat clar per a qui era: si per al diable o per a la dama del grup.³⁸

No sabem fins quan degueren perdurar els cossiers bunyolins. I ja hem dit que el rector de Lluçmajor no només hi estava vinculat per ser-ne natiu sinó que n'era beneficiat de la seva parròquia.³⁹ Fins a la dècada de 1770 la festivitat de l'Assumpta era completada amb la participació dels cossiers bunyolins que hi consten fins al 1776. Però, a pesar que el llibre arriba fins a l'any 1796, a partir del 1777 ja només se citen despeses de xeremiers i predicador. No sabem si això pot ser un indicador que la mà negra del rector Evinent o, de manera més segura, la ideologia implantada en aquell moment, tant en l'àmbit polític com religiós, hi començà a tenir efectes. Recordem, a més a més, que també és l'any 1777 quan surt la primera llei coetània que els prohibeix en aquest tipus de manifestacions. Sigui com sigui, desconeixem la fortuna que tengueren aquests altres cossiers i, finalment, també varen desaparèixer, com la majoria dels grups de l'illa.

Retornant a les festes de l'obra de la nostra vila, hem de mencionar que les despeses sobre aquestes diades festives estan bastant documentades. Una notícia publicada en el *Diario de Palma* de 1861 fa que els fets reals que succeïren superin la informació d'arxiu. I, a més, ens dona una idea més fidedigna i viva del que passava. Vegeu-la: «El sábado hubo completas muy solemnes cantadas ya en el nuevo coro que se acaba de construir [...] hubo verbena con fuegos artificiales, iluminación a la veneciana de dos calles de arcos que partiendo de la Rectoria iban a parar el uno en la plaza y el otro en la calle del Born. Subiose al abre que estaba colocado en dicha plaza frente la Rectoria, amenizando lo antedicho los cosies tan célebres é indispensables en todas nuestras fiestas populares. A la mañana siguiente hubo gran fiesta en la iglesia [...] ofició el cura [...] de Petra asistido del de Campos y del de Porreras y ocupó el púlpito el simpático Sr. D. Pedro Vives, Canónigo [...] de cuyos labios vimos fluir torrentes de elocuencia, fácil y sublime [...] hubo en la Rectoria un abundante refresco del cual salimos para visitar la feria [...] lo que mas llamaba la atención eran nuestros elegantes faroles de reverbero, mejora que tanto ha gustado [...]».⁴⁰

No consta que aquest any hi hagués carro triomfal ni cavallets perquè no hi són citats i, per la precisió de les dades, ens dona una idea molt correcta de l'esdeveniment. El fet afegit és que menciona un grup de cossiers i els considera, de manera elogiosa, ben coneguts i indispensables a les nostres festes populars. A primer cop d'ull sembla que els dansaires són llucmajorers, emperò, si comparem la informació amb altres dades històriques, així com les que més amunt hem exposat i les següents de què parlarem, fa que haguem d'extremar les precaucions. I, de moment, segons la nostra interpretació que ara mateix exposarem, suposam que era un grup forà.

Hem de mencionar que aquesta notícia l'hem sabuda quan teníem la redacció d'aquest treball bastant avançada, i ha fet que ens replantegen la hipòtesi que nosaltres, inicialment, teníem sobre la pervivència dels cossiers llucmajorers (de fet hem canviat d'opinió tres vegades). Vegeu, de totes maneres, el procés analític i el resultat final que ens han duit a prendre aquesta darrera opció. Fins llavors consideraven que el grup vist a finals del segle XVIII era la darrera generació viva d'aquests balladors, pels següents motius: Primer, no tornen a sortir a les dècades posteriors, i de fet, ja no tornen a aparèixer pus mai d'entre la documentació de l'obra. Segon, la inclusió dels cavallets, que després veurem, obeiria a implantar un nou grup com a conseqüència de l'extinció de l'altre. Ara, seixanta anys després de no tenir notícies dels cossiers, es torna a mencionar una colla d'aquest tipus. I, a més, cal recordar que, només, vint anys després també en sortiren uns per les festes de Santa Càndida. Tots ells posats de tal manera que ens indiquen que no era la primera vegada que hi participaven. Tot aquest increment de dades va fer que canviàssim d'opinió i, efectivament, aquesta tipologia de dansaires haurien perdurat a la nostra vila fins ben entrat el segle XIX.

Tanmateix, hi ha alguns elements més a integrar que fan grinyolar aquest segon punt de vista. El primer és que no consten aquests dansaires ni en despeses municipals ni parroquials, sinó que només els coneixem a través de les dues notícies de premsa. I, per altra banda, tampoc apareixen (de moment) en cap altre tipus de festa, sia civil o religiosa, que en doni a entendre ni la procedència ni la permanència. El segon és que, com veurem, consta la presència d'un grup de cavallets durant la dècada de 1830, sense fer cap menció als cossiers. Però, a més, sabut això, cal també plantejar un exercici teòric: si ara tractam aquests dos grups amb la hipòtesi màxima que ambdós eren de Lluçmajor i subsistien. La pregunta a fer-se és per què no es troben en altres esdeveniments o registres festius on participaven aquestes agrupacions, ni dins del poble ni fora. Justament en el segle XIX solien fer-se festes reials o d'altres tipus a Ciutat, on són citades algunes colles que encara existien: Alaró, Manacor, Montuïri, Felanitx, etc. I, de moment, no ha aparegut cap grup de Lluçmajor (ni a la capital ni a cap altre lloc). Per tant, creim que l'opció més raonable és pensar que llavors a la nostra vila ja havien desaparegut.⁴¹ I, vist des d'aquesta altra vessant, quan en la notícia es parla dels cossiers com a grup «tan célebres é indispensables», no són «célebres i indispensables» per ser del poble, sinó «célebres» perquè són i venen de fora, i indispensables perquè venien com un grup requerit i llogat de manera habitual, de la mateixa manera que anaven llogats a altres nuclis. Vegeu que aquest mateix any que tractam hi assistí clergat arribat de Petra, Campos, Porreres i Ciutat. Per tant, amb ells o entre els diversos pobles per on passaven no els costava gens carregar un grup d'aquest tipus (a Porreres encara n'hi havia, així com els actuals d'Algaida i Montuïri venien de pas per al transport des de Petra).

En tot cas, i de moment, hem optat per prioritzar i tornar a la primera hipòtesi i trobar-nos amb un grup d'un poble veí que assistia de manera habitual i que el grup històric dels cossiers llucmajorers finà al voltant del canvi de segle (finals del

segle XVIII i els primers anys del següent). Tot això, afegint la possibilitat que durant aquesta època, com veurem pel cas dels cavallets, poguessin crear-se o reintroduir-se de manera esporàdica alguns grups d'aquest tipus, però no arrelassin o que la seva presència fos quasi accidental.

Tanmateix, aquesta darrera opció, de grups festius desplaçats a pobles veïns, seria un cas habitual en molts d'altres llocs: consta que els cossiers de Montuïri visitaren, algunes vegades, la nostra vila per a alguna celebració. Així com l'any 1892, i segurament també de manera habitual, els xeremiers de les festes de Santa Càndida eren d'Algaida. I és que a finals del segle XIX diversos grups de cossiers encara subsistien en tota la nostra contrada: Algaida, Montuïri, Porreres i Campos.⁴² De fet, aquests darrers, a banda de ser recollits a l'obra de l'Arxiduc, podem dir que també devien sortir per la festa de l'Assumpta, talment ho feien els llucmajorers. Perquè els hem localitzats l'any 1714 en un registre del convent dels Mínims campaner i, cinc dies després d'aquesta festa (20 d'agost), pagaven el cost dels seus refrescos.⁴³ I pel que fa a altres zones on anaven llogats, podem ampliar aquest aspecte perquè una petita localitat com Esporles no en tenia però hi acudien els dels pobles veïns: els vistos de Bunyola, l'any 1753, hi anaren per les festes de Sant Pere. Una activitat que repetiren, almenys, durant les festes de 1758. I, si no podien comptar amb el grup bunyolí, de vegades, com passà el 1757, eren els d'Alaró que s'hi desplaçaven.⁴⁴

LA PARTICIPACIÓ D'UN GRUP DE CAVALLETS

La presència històrica de figures de cavallets dins la nostra vila ha estat un fet bastant escàs. Sabem la coneguda referència medieval quan el notari Miquel Martaró s'entretengué dibuixant a la portada d'un protocol uns esbossos d'aquest tipus (1482).⁴⁵ Més modernament, i durant la festa de la canonització de santa Catalina Tomàs, quedà registrat un grup d'infants que actuaren novament sense cap continuïtat posterior.⁴⁶

Pel que fa a la diada festiva de què tractam, el que ara sí que sabem és que a Llucmajor un grup de cavallets hi participà durant la primera meitat del segle XIX. Els trobam documentats, esporàdicament, de 1831 a 1841. En el primer any els localitzam d'aquesta manera: «[...] Dia 17 Octubre de 1831 he pegat per la gratificació de los cavallets, murta, atxas de vent, compondre el carro triunfal, y demés menudencias de la festa [...]». I l'any següent tornaren a actuar amb un xeremier.⁴⁷ En canvi, el registre de 1835 ens obri o amplia els interrogants sobre aquest grup. Vegeu-los: «He pagat per los jornals de mestre y manobre per compondre los arcs de plassa, cordas [...] Mes per los pollastres y torrons [...] Mes per quatre carretades de teya, [...] estellado y fer el repartiment de ella y gasto fet per los sonadors [...] confits, [...] murta, [...] Mes per los cavallets, mantenirlos, enseñarlos y cascavells [...] Mes a Miquel Munar, fuster, per dues llanternes, claus [...] Més a Plomar per fer les llan-

ternes, paper, fil de ferro y demás treball [...] Mes a Cosme Puigserver per 7 dotzenes i mitxa d'axes de vent pel carro triomfal y demes de la festa[...] Mes per la compra del porch y manteniment [...]».⁴⁸

Aquesta narració és un dels casos en què la precisió de les dades ens obri, més que tanca, la interpretació sobre aquest grup festiu. La qüestió és que sembla que es formaren o s'ensenyà un grup de nins per fer de cavallets, ja que s'usa, explícitament, aquest concepte. Però, a més, consta el concepte de «mantenirlos»: A qui s'ensenyà? A qui es mantingué? Sigui com sigui, la participació d'un grup de cavallets perdurà, almenys, fins al 1841, quan es tornen a citar juntament amb el carro triomfal i l'arbre ensabonat.⁴⁹

Aquestes dades ens resolen, sens dubte, la presència d'un grup d'aquest tipus a Lluçmajor. El que, malauradament, no resolen és si els que hem vist eren llucmajorers o forans, com hem suposat pel segon període documentat del grup de cossiers de l'anterior apartat. O, fins i tot, si en sorgí un de bell nou sobre la base, per exemple, posem per cas, de la influència dels felanitxers. Se n'ha trobat una altra colla, habitualment, en actuacions a diversos llocs (Ciutat i Manacor). De fet, una més: els cavallets cotoners de Barcelona, dels quals els actuals de Lluçmajor copiaren el segon nom sense cap línia de relació directa, més enllà del romanent medieval (els citats a la dècada de 1830, com hem vist, ja no usaren aquest sobrenom)⁵⁰ havien desaparegut i foren recuperats, l'any 1860, per la Societat del Born barcelonina per sortir a les festes de Carnestoltes. Tanmateix, amb la mala fortuna, cal dir, de tornar a desaparèixer de manera definitiva.⁵¹

A pesar de tot plegat, no podem aportar més llum sobre aquesta colla de figures que participà a la vila. Així com tampoc podem aproximar-nos a saber la tipologia, l'origen, l'estil o el tipus de balls que tenien, el nombre de components, etc. Uns fets que sí que hem pogut perfilar de manera més clara en l'anterior apartat dedicat als cossiers.⁵²

L'any 1838 no trobam les figures de cavallets, en canvi hi hagué una diada bastant completa i es pagà pel ballador (?), per cordes de guitarra, pel violí primer, pel violí segon, per guitarra i guitarró, pels al·lots cantadors en les taules i pel carro triomfal, per posar l'arbre amb dos galls, pel sabó, per torrons i ensaimades, murta, atxes de vent, les xeremies i el tamborí, etc.⁵³ L'any 1840 l'organització es reuní el 16 d'agost i s'acordà fer la festa després de Tots Sants (el segon diumenge). El predicador fou Andreu Pons i Solé, de Ciutat, i hi hagué l'arbre d'enfilarse a plaça posat el dia abans, ofici i una acapta. El 1841 el trinitari Alcover va comprar dos coberts de plata per treure a joia i el 18 d'octubre es reuniren els vocals de l'obra a cal rector Honorat Salvà per decidir muntar-la el diumenge següent a la Darrera Fira «[...] con carro triomfal y árbol en la noche del sabado y cavallets [...]».⁵⁴

Com ja hem dit, a partir d'aquest darrer any no es tornen a trobar aquests dansaires eqüestres, encara que hi seguiren participant grups de xeremies i tamborí.⁵⁵ En canvi, en alguns anys d'aquesta dècada de 1840, la festa fou bastant minsa, reduïda a un ofici dins l'església.⁵⁶ I a partir dels següents anys (1847-1856) sembla que tot

es reduí bastant, o almenys, les despeses són quasi insignificants, només el cost del predicador i la participació d'una parella de xeremiers, sense que s'entrevegin altres activitats més polides com les vistes durant les dècades anteriors.⁵⁷ Així i tot, hem de tenir en compte la notícia comentada abans i que recollí el *Diario de Palma* (1861), la qual ens indica que, almenys, en el començament d'aquesta altra dècada, la festa de l'obra seguia tan vigorosa com ho havia estat en altres ocasions.

Pel que sabem, la darrera gran festa destinada o que tengué com a referent la construcció parroquial es produí el 1882. Un any que coincidí amb el centenari del començament de les obres. I un darrer esdeveniment que, a nosaltres, ens servirà per acabar aquest estudi.⁵⁸

A TALL DE FI DE FESTA

La festa del centenari tornà a tenir una recaptació alta (150 lliures), molt a prop dels primers anys de la diada del segle anterior. A més, en aquesta ocasió, tant pel motiu del centenari com perquè es posà la imatgeria del retaule major del temple, vingué, expressament, el bisbe de Mallorca, que llavors era el llucmajorer Mateu Jaume. L'esdeveniment, per tant, prengué una altra vessant davant l'aspecte popular que des del començament havia tengut. A més dels músics locals arribaren tres músics de Ciutat amb timbals i el fuster Munar muntà un cadafal, que deu ser el que després veurem i es posà davant la rectoria per a la música.

El bisbe, amb altres cinc canonges, s'allotjaren al casal rectoral i les autoritats amb tot el poble i la banda de música els anaren a rebre als afores de la vila. El temple es decorà amb domassos i altres complements. Així, per tant, la diada agafà tocs de monumentalitat. A més es deixà narrada de la següent manera la decoració de la façana rectoral i del recinte pròxim: «[...] con retratos de las personas ilustres que forman las glorias del pueblo. Un arco triunfal de ramos de mirto, entretegido de lemas, [...] y bolas de iluminación distribuidos en orden gótico [...] Por último una serie de árboles divididos en dos filas, con arcos de palmera intermediados, abrian paso para la puerta mayor de la Iglesia [...]». Al vespre, després de les funcions dins el temple, i per acabar: «[...] se dió, desde un catafalco [...] frente a la Rectoria, una serenata al Sr. Obispo y a su M. Ilustre Comitiva tocando la música escogidas piezas, alternadas con los coros de Rosini, cantados con acompañamiento de piano. Una grande iluminación y un globo aerostático que dejaron escapar los jóvenes estudiantes coronó la serie de funciones [...] que contarán con gusto, aún, a las generaciones venideras».⁵⁹

I, de fet, és així com les hem volgudes contar, amb gust.

- 1 APL, 6.7/13, s.f. Com després veurem, aquestes citacions no corresponen a una transcripció literal dels registres comptables sinó que tenen un cert component personal o literari de qui les va copiar. El recull, pel que nosaltres sabem, no s'acabà de culminar o publicar mai. Ara bé, sí que li serviren, en tot o en part, per a la realització d'un estudi de l'església de Sant Miquel que presentà l'any 1911 al Certamen del Seminari Conciliar de Sant Pere (BDM: CERT-13-6), amb el qual obtingué un accèssit. En aquest estudi també apareixien citats els cossiers i els cavallets, però només nominalment per completar la informació, sense fer-ne més referència. L'any següent obtingué un altre accèssit amb un treball sobre el bisbe llucmajorer Miquel Tomàs de Taixequet (1528-1578). Per altra banda, una altra monografia del temple de s'Arenal li fou editada en els anys de 1975 i 1996 per Bartomeu Font Obrador, ampliada, documentalment, per aquest darrer. El 1920, en canvi, sí que el mateix Guasp publicà, a la tipografia La Esperanza, un breu esbós de 47 pàgines dedicades al santuari de Gràcia. Passà les seves dues darreres dècades de rector a Algaida, cosa que va aprofitar, pel que sembla, per col·laborar en la conservació dels cossiers d'aquesta altra població (FONT, C.; JULIÀ, C. «Textos inèdits de Sebastià Guasp», a *Miscel·lània d'homenatge a Sebastià Cardell i Tomàs*, 3 (1992), p. 68, aspecte també recollit en un dels darrers volums de la història local de Font: VII, p. 377).
- 2 Aquesta transcripció pertany a la novel·la de: LLENÀS, J.M. *El secret de l'arxiu*, Barcelona: Ed. Empúries, 1993, p. 100.
- 3 APL, 3.1/1, f. 4r.
- 4 APL, 3.1/1, f. 7.
- 5 APL, 3.1/1, f. 104r.
- 6 APL, 3.1/1, f. 12r.
- 7 APL, 3.1/1, f. 61-62. També se'n compraven per servir durant la festa, per sopar o per dur-se'n trossos a ca seva. El regidor Joan Contestí en cobrà un per 11 lliures i un altre any el duqué en Guillem Cirerol, àlies Guixa, etc. (APL, 3.1/2, s.f. rebuts 128 i 33). El 1785 la carnisseria en va vendre un «a la menuda». Solien treure a joia: moltons, gipons, rebosillos, cadanors, pans, etc. En grans traços aquests aspectes se solen repetir quasi tots els anys: predicador, revetla, taules amb el ball i peces de roba, joieria (algun rosari d'or o de plata) o animals (qualque ase el 1801). Tot això no ho tractarem amb detall perquè és excessiu

i repetitiu. Pel que fa al concepte de «taules», que sol sortir, habitualment, s'ha de mencionar que no correspon a l'objecte mobiliari (que, erròniament, el qui subscriu va identificar en un altre estudi: POU AMENGUAL, M. «Les festes de Santa Candida a finals del segle XIX (I)», *Llucmajor de Pinte en Ample*, 404 (2017), p. 44), sinó que fa referència a «fer recapta» o el que s'ha aconseguit per anar a les cases per obtenir fons per a la festa. L'exemple aplicat d'aquest terme, en altres contrades, el veim en aquests casos: A Pollença «fan les taules» i el «ball de taules» quan les Àguiles i sant Joan Pelós anaven a les cases a recollir dolços. A Manacor consta «taules» durant el segle XIX, i abans, per fer l'acapta amb els cossiers. «Lleva(n)t de taula» també s'aplicava tant a Sant Joan de les Abadesses en el Ball dels Pabordes com en alguns balls de bastons del Principat per aquest motiu, etc. També hi ha un testimoni, transcrit per Salvador Galmés a «Flor de Card», d'una de les maneres de fer les captes d'aquell temps durant la festa de Sant Joan Pelós en un nucli mallorquí, que és prou representatiu de com podien desfilar per Llucmajor: «Dos sobreposats, amb la roba bona de panyo negre i una bacina perhom, feien la capta un per cada banda de carrer, seriosos, amb gravetat de persones importants.» (ENSENYAT, B.: *Folklore de Mallorca: danzas, música, ritos y costumbres*, Palma, 1975, p. 176-175).

- 8 APL, 3.1/2, s. f. rebut 38. Només foren 21 lliures de despeses.
- 9 APL, 3.1/2, s. f. 10/08/1790.
- 10 APL, 3.1/2, s. f. 17/03/1796.
- 11 APL, 3.1/3, f. 1r. L'any 1787 el propietari del predi de Capocorb era Sebastià Salvà (AML, A.078.1, n. 7). Aquest, o un homònim, pot correspondre al propietari d'una de les tavernes que es trobaven a plaça i que hem mencionat un poc més amunt. I, de fet, Salvà no tenia aquesta possessió per herència familiar, sinó que l'adquirí uns anys abans (1770), fruit dels béns subhastats dels jesuïtes (FONT, B. *Historia de Llucmajor*, V, p. 284).
- 12 L'Ajuntament també tenia tres festers i donat que l'activitat es feia a plaça ben segur que, en alguna ocasió, els degueren treure per la diada (AML, A-0367.2, Actes 1745-63, f. 101-2. Any 1755). A més, coetàniament, sabem que la Casa de la Vila els posava i encenia durant la processó del Dijous Sant (AML, A-077.2, f. 93, 112). I, curiosament, era tradició que el consistori pagàs i repartís entre els participants certa quantitat de confits (AML, A-008.21, s. f. 1744-5; A-077.2, f. 28r, 73, 79, 135, etc.). Podem trobar alguns ferrers llucmajorers que, periòdicament, s'encarregaven d'arranjar aquestes peces, per exemple: l'any 1804 el ferrer Gabriel Garcies n'arreglà alguns (AML, A-078.1, 1804, rebut 38); i el serraller

Pere Servera, l'any 1819, cobrà algunes lliures per arreglar-los amb altres peces (AML, A-078.2, rebut 19, 20/06/1819). Al llogaret de Randa encara s'ha conservat el fet de posar-los durant el Divendres Sant o, almenys, així ho feren l'any 2016.

- 13 APL, 3.1/1, f. 97v. Si bé n'aconseguien 232 lliures, les recaptacions dels primers anys estaven entre les 200 i 300 lliures. El trienni inicial del segle XIX fou dels més baixos, amb poc més de 100 lliures cada any (117 lliures el 1800; 127 lliures el 1801, o 114 lliures l'any següent). Tanmateix, no sembla que els comptes incloguin sempre els mateixos ingressos, és a dir, de vegades ho sumaven tot dins la recaptació de la festa i altres vegades ho distribuïen durant tot el mes.
- 14 El mes d'octubre, és a dir, el mateix que es feia la festa, entrà un vaixell d'Alacant al moll de Ciutat amb afectats de febre groga. La baixada dels passatgers contagià diverses persones. A pesar que les autoritats establiren una quarantena, enfonsaren el vaixell i cremaren tota la roba, no aconseguiren aturar la malaltia, que acabà amb uns 40 morts (Grau Sancho, P. «La historiografia de les epidèmies a Mallorca (segles XIII a XIX)», *Gimbernat*, 2002, 37, p. 203-204).
- 15 APL, 3.1/1, f. 116v. Es refereix al carro triomfal, com després explicarem, i «sens arbre» és el joc de pujar a un arbre ensabonat. Aquesta activitat ja fou localitzada el 1869 durant les festes patronals de Santa Càndida (POU AMENGUAL, M. «Santa Càndida a finals del segle XIX (I)», *Llucmajor de Pinte en Ample*, 404 (2017), p. 44). Una activitat que sembla bastant habitual, no només en aquestes festes, sinó perquè també se'n va fer un a plaça amb motiu del casament d'Isabel II de Borbó (1846): AML, LA/17, f. 26.
- 16 APL, 3.1/3, f. 10.
- 17 APL, 3.1/3 f. 24 v, 28r. L'any 1814 les despeses de la festa, que seguia fent-se la darrera fira de Sant Miquel, pujaren a 47 lliures.
- 18 APL, 3.1/4, f. 4, 6, 12r, 13r, 15r-18, etc.
- 19 APL, 3.1/3, f. 30r-v, 49v, 53r, etc. L'any 1822 hi participaren tres sonadors, que cobraren 2 lliures.
- 20 El tornam a trobar l'any 1827, el 1840 durant una festa votiva, etc. (APL, 3.1/3, s.f., 28/10/1825; 3.1/4, f. 13-14; rebut 14, f. 88r, (1843), etc.). Ferrer era promotor i client del pintor Agustí Buades i ja en vàrem parlar a bastament l'any passat (POU AMENGUAL, M. «Les pintures d'Agustí Buades i Frau fetes per a Llucma-

jor i altres obres sorgides, darrerament, en el mercat d'antiquaris», *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Lluçmajor (II)*, Lluçmajor: Ajuntament, 2018, p. 511-549). El 1835-1836 fou un porc que tragueren a joia dins una festa bastant completa amb ball i revetla (APL, 3.1/4, f. 4r-v, 11r, 13v-14). A partir de 1840, el mes de febrer, s'introdueix una festa votiva que, a primera vista, no sembla que sigui la festa de l'obra, ni la va substituir. La seva celebració consta diversos anys tant durant l'hivern com durant l'estiu.

- 21 No podem ser exhaustius en aquest aspecte per ser un tema extens. Alguns estudis de referència a Mallorca són: CARRIÓ VIVES, G. *El carro triomfal. Manifestacions populars a l'entorn de santa Caterina Tomàs*, Palma: Consell de Mallorca, 2006; CARRIÓ VIVES, G. «La festa franciscana de sant Antoni de Pàdua a Artà», a *El franciscanisme a Mallorca. Art, festes i devocions*. Palma, 2008, p. 78-97; GAMBÚS, M. «La ciutat de Palma com a escenografia festiva en el segle XVIII», a *El barroc català*, Girona: Quadern Crema, 1988, p. 379-394. I pel monument napolità: MOLINA FIGUERAS, J. «De la historia al mito. La construcción de la memoria escrita y visual de la entrada triunfal de Alfonso V de Aragón en Nápoles (1443)», *Codex Aquilarensis*, 31(2015), p. 201-232. A Lluçmajor existeixen algunes fotografies del carro triomfal de la Beata quan sortí per la canonització de 1930 (MARTIN RIMADA, M. «Els retrats de Tomàs Monserrat: crònica de la vida quotidiana d'un poble», *Miscel·lània d'homenatge a Mateu Monserrat*, Lluçmajor: OCB, 2007, p. 144). Curiosament aquest esdeveniment fou glossat pel llucmajorer Pere Joan Monserrat i Miquel (Lluçmajor, 1910 – S'Illot, 1985) i editat en un text poc conegut: *Se procesó de Lluchmajó de Santa Catalina Tomàs: cançons mallorquines, 1930*, recollit, breument, en el treball sobre aquest tema de G. Carrió. Per altra banda, carros de caire mitològic també en sortien a Mallorca: un dedicat al déu Bacus aparegué a Ciutat l'any 1798 (recollit al *Cronicón d'A. Campaner* i citat a: VALRIU, C. *El Carnaval a Mallorca*, Palma: J.J. Olañeta, 1995, p. 73), etc.
- 22 CARRIÓ VIVES, G. *El carro triomfal*. Op.cit., p. 120, 122.
- 23 LLOMPART, G. «Una pintura mallorquina de fiesta gremial, 1759» a, *Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*, Palma: Conselleria de Cultura, 2002, p. 507-515. La pintura també fou publicada, quasi al mateix moment, en un altre estudi dedicat a les festes de Ciutat: DURAN VADELL, M. «Memòria, cerimonial i festes als segles XVIII i XIX», a: *Festa i cerimònia a Palma*, Palma: Ajuntament, 2003, 51-69. Vegeu que si la interpretació d'aquest grup que acompanya el carro al·legòric de la monarquia és un grup de cossiers, tindríem, pel que nosaltres coneixem, la representació més antiga d'un grup dansaire d'aquest tipus a Mallorca. A més a més, la comitiva ciutadana es distribuïa en bàndols, que anaven disfressats d'au-

tòctons dels diversos continents (turcs, castellans, indis, francesos, etc.). Tot i això, també crida l'atenció el primer grup d'aquesta pintura, damunt cavall com la resta, però que no va encapçalat per una senyera gremial o de bàndol sinó per la senyera reial (o borbònica) de Mallorca. El vestuari que usa s'ajusta, completament, a l'emprat pels actuals Moretons de Manacor i, a més, van encapçalats per un grup de xeremiers també sobre muntura. No sabem si devia correspondre a un altre grup de dansaires adults o, simplement, és una sobreinterpretació i són un altre grup gremial disfressat.

- 24 ARM, A.A. 555/31, f. 5 i ss. «se presentó [...] un papel que se leyo del mismo modo, y es como sigue= El triunfo de la Gracia, levantese un obelisco iluminado en medio de la plaza del Borne, lo mas alto que sea [...] cimado de una palma circuida de coronas de azucenas. En su sócolo, quatro inscripciones iluminadas; un carro triunfal en cuya testera ha de haver una inscripción. Dentro del carro un personaje que represente la Gràcia y otras tres dándose las manos, que representen la Fe, la Esperanza y la Caridad. Estos ofreceran a la Gracia unas canastras llenas de varias coronas de espinas de rosas, de azucenas [...] que se deben arrojar sobre el pueblo, a tiempos señalados. Junto al pescante del carro la música cantando [...]. En el mismo pescante un niño que figure el Amor Divino, disparando flechas con ciertos versos [...] y al mismo tiempo dirá una canción real [...]». La proposta, malauradament, només aconseguí un vot.
- 25 Aquesta segona proposta dels fusters també fracassà i no es dugué a terme. Per altra banda, ja dins aquest grup gremial (ARM, A.A. 555/31) hi trobam un altre fuster conegut a Lluçmajor i amb diversos treballs en el nostre poble. Es tracta de l'ebenista del taller d'Antoni Isern que realitzà els bancs consistorials de la parròquia (POU AMENGUAL, M. «Los Isern: unos ebanistas mallorquines al servicio de Jovellanos», *Res Mobilis*, 5 (2016), p. 47-74). I, en un altre document gremial, ens surten tots els components del taller: Antoni (pare i fill), Damià i Josep (ARM, A.A. 557/37, s.f., entre ff. 30-31). Recordem que alguns d'ells estaven casats amb llucmajoreres. I, a més, l'ebenista A. Isern treballà en altres ocasions per al consistori llucmajorer, p. e.: l'any 1803 havia estat sol·licitat pel consistori, juntament amb un Biel Tomàs, per taxar un moble municipal (AML, LA/12, f. 88). I pel que fa als bancs consistorials que feren, se n'han conservat altres rebuts inèdits (AML, A.071.6, 1800; A.071.7, 1801; A. 078.1).
- 26 De tipologies de carros triomfals se'n poden trobar de variades i són fàcilment visionables a través de la xarxa, tant alguns que s'han conservat com altres que es troben representats en pintures, dibuixos o gravats.

27 Pel que fa a la festa i els components del Corpus valencià, entrà en decadència a la segona meitat del segle XIX (1850-1936), i fou revifat, posteriorment, durant la dictadura amb una clara voluntat política. Per aquest aspecte, vegeu: HERNANDEZ, G. *La festa reinventada: calendari, política i ideologia en la València franquista*, València: Universitat, 2002, p. 85-93. Es construí entre 1528-1542 sobre la Roca de Sant Miquel i commemora la victòria de Jaume I a València (1238). El Ball dels Indis se suposa que feia referència, així com aquest carro triomfal, a la victòria del cristianisme sobre l'islam, paral·lel a la conquesta catalana. Com hem mencionat, no sabem si té relació amb el de Manacor, tot i que aquest darrer correspon al tipus de balls de cintes també coneguts a la contrada dels Països Catalans. Les que sembla que tenen més paral·lelismes amb el ball manacorí (no en el vestuari ni en les figures) les trobam a la Dansa de la Carxofa o de les Magranes a Algemesí o a València durant el Corpus, el de Vilafranca, un altre a Valls, etc. Dins les múltiples hipòtesis sobre l'origen del ball manacorí: origen americà, ball de cintes, etc. (SOCIAS, M.M.; SUREDA, F. «La dansa del Indis», *IV Jornades de Cultura Popular a les Balears*, Manacor: Ajuntament, 1997, p. 261-286). Potser cal afegir aquesta hipòtesi o, almenys, l'aparent paral·lelisme amb el Ball dels Indis del Corpus valencià, donat que ambdós són, o foren, realitzats sota l'aixopluc d'una institució religiosa. Potser simplement sigui un ball de cintes amb les reminiscències del triomf del cristianisme sobre l'heretgia pel context on es troben. Per altra banda, les danses dels indis a Mallorca, segurament els de Manacor, encara que també hi ha constància que n'hi havia a Pollença (si no s'ha actualitzat la data que es tenia documentada de 1897), ja eren presents a la primera meitat del segle XIX i, segurament, abans. Perquè se'n deixà testimoni en una crònica de 1855 sobre les festes de la Immaculada, que podeu veure transcrita en la següent nota. Sobre l'aspecte de ball doctrinari per convertir infidels, és també una hipòtesi que s'ha plantejat per al grup de Moretons manacorí (SANSÓ, A; VALLCANERAS, F.: «Les danses rituals i de figures», *IV JCPB*, Manacor, 1997, p. 136, 140).

28 NOGUERA GARAU, F. *Decimas dictades per Francina Ayna Noguera y Garau sobre la festa celebrada en el convent de dita vila [Llucmajor] en memoria del Setè Centenari de Sant Francesc*. Palma, 1883, p. 13. «[...] Lo qui mes la festa honrava,/ Cosa sa mes natural,/fou un bell carro triunfal/ Qui per vila's passetjava;/ Y Sant Francesch qui estava/ Dins un carruatge hermós; Y per essê mes honros/ Dos angels per companyia,/Y sa música hey havia,/Y tots es bons cantadós./ Sis cavalls des mes plantosos,/ Y sis cavallés mudats/ Ab uns vestits adornats/ De seda molt preciosos;/ Tant garrits y tan hermosos [...]». Els carruatges triomfals se solen trobar, en ocasions, en aquests tipus de formacions poètiques. Per exemple, Rafel Ginard en recopilà alguns: [Petra] «Feren un carro triunfal/ que vint-i-nou n'hi havia [...]» (VILLALONGA VIDAL, A.J.; ESCOBAR SÁNCHEZ,

- A. «La Immaculada i la Seu de Mallorca. Art, música i festa al segle XVIII», a FULLANA, P.; GAMBÚS, M. *La música a la Seu: història, art i devoció*. Mallorca, 2017, p. 122). I a Montuïri era anomenada, sembla que de manera irònica, la carrossa de passeig del ninot de Carnestoltes (VALRIU, C. *El Carnaval*, op. cit., p. 77). També a les festes de la proclamació dogmàtica de la Immaculada es deixà registrat que n'havien sortit a diversos pobles, així com altres grups de dansa: «[...] En algunas partes recorria de nuevo [...] un lucido carro triunfal [...] ó bien comparsas [...] de águilas, de indios, de cavallets ó de cossiers [...]» (QUADRADO, J.M. *Breve descripción de los religiosos cultos con que se ha solemnizado en esta capital y pueblos de la isla la definición dogmática de la Inmaculada Concepción*. Palma, Imprenta de D. Felipe Guasp y Barberi, 1855, p. 79).
- 29 GINARD PUIGSERVER, M. «La música de Gabriel Verdera. Testimonis d'una banda de final del segle XIX a Lluçmajor», *Actes de les Jornades d'Estudis Locals de Lluçmajor I*, Lluçmajor: Ajuntament, 2018, p. 424.
- 30 FONT OBRADOR, B. *Historia de Lluçmajor* 5, 1986, p. 548. La citació moderna del document és: ADM, III/124/8. El document era una carta del rector Evinent adreçada al bisbe Díaz Guerra. A banda dels cossiers, el nou rector es queixava de la poca vestimenta litúrgica de la parròquia. Aquest aspecte de la prohibició s'ha d'englobar dins la política coetània i el bisbat prohibia els balls i altres aspectes populars a dins les esglésies. Un aspecte, com deim, reforçat i en sintonia amb les lleis de Carles III, vegeu: VALLCANERES JAUME, F. *Els Cossiers d'Alaró*, Alaró: Ajuntament, 1990, p. 22. Aquest estudi també ofería un estat de la qüestió dels cossiers de l'illa i parlava de la pervivència dels llucmajorers a començaments del segle XX a través del recull fotogràfic de Tomàs Montserrat, on sortia una fotografia d'un grup de nins amb carcasses de cavallets i una altra sense les carcasses. Aquesta darrera s'identificà, reiteradament, com un grup infantil de cossiers: VALLCANERES, *Op. Cit.*, p. 25; CATANY, T. (ed.). *Tomàs Montserrat. Retratista d'un poble*. Ciutat, 1983, p. 158-159; FONT OBRADOR, B. *Història de Lluçmajor*, 8 (II), Mallorca, 1999, làmina 29; etc. Aquesta interpretació ha estat definitivament descartada perquè es tracta del mateix grup. En una foto duen les figures de cavallets i, en l'altra, són els mateixos però sense les carcasses. Aquest aspecte ja fou aclarit i rectificat a: TOMÀS, P. *Els gegants de Mallorca*, Pollença: El Gall, 2010, p. 68.
- 31 AML, A. 070.1, s.f. Bloc de Veredas. Firma el rebut Joan Babtista Salom en nom del batle reial. La referència, com veim, és genèrica i repeteix el títol de la norma. En cap cas implica que hi hagués gegants a Lluçmajor. Sobre la monarquia, no sabem si l'Ajuntament disposava de cap retrat de Carles III. En canvi, sí que en tengué dels seus successors, perquè l'any 1828 Miquel Pomar cobrava

algun sou per arreglar els quadres de Carles IV i el de Ferran VII que es trobaven dins la Sala Consistorial. I, en una altra ocasió, l'any 1836, Joan Caldés cobrava i duia de Ciutat la pintura que el Consistori comprà d'Isabel II: AML, A.078.3, rebut 14 (1828), rebuts 7 i 24 (1836). Desconeixem tant l'autor com la fortuna que tengueren aquestes pintures, que no degueren sobreviure al canvi de segle o, almenys, a l'inventari consistorial de 1935 ja no hi consten. Com a molt, aquest any, s'hi trobaven, pictòricament o en fotografia: una oleografia de la República, un retrat del president republicà i una pintura de la Verge (que deu ser la conservada). Potser algun crispat moment polític de la història local hi repercutís negativament (AML, n. reg. 218, del catàleg de 2002).

- 32 APL, 3.1/2, s. f.; 22/10/1789, 29/10/1789. Aquest Amengual era un altre dels obrers i devia ser el regidor-metge de llavors que temps enrere (1770) havia sol·licitat la direcció de l'obreria i de les festes patronals de Santa Càndida: POU AMENGUAL, M. «Santa Càndida a meitat del segle XIX (II)», a *Llucmajor de Pinte en Ample*, 412 (2018), p. 44.
- 33 APL, 3.1/2, s. f. 21/10/1790. En el rebut del 5 de novembre consta una de les tavernes que subministrava el vi, l'aiguardent i l'oli per a la festa que era duita per un Bartomeu Vilallonga, un dels majorals d'una senyora anomenada Llopis. Sabem, gràcies a la pòlissa de 1792, que els queviures de la festa eren més extensos i incloïen: bescuit, anissos, etc. Pensen que a plaça en el segle XVIII i, segurament, perdurà en el següent almenys el topònim, hi havia una bodega dita de Can Llopis (FONT, B. *Op. Cit.*, V, p. 182, 186; VI, p. 20), que devia ser part de la taverna que hem mencionat.
- 34 La figura conservada deu ser aquella de la qual, ja els anys 1498 i 1503, es deixà constància i que es trobava a la capella de Sant Pere (FONT OBRADOR, B. *Historia de Llucmajor*, 3, 1978, p. 438). Fou fotografiada a mitjan segle XX, quan encara es trobava, relativament, ben conservada (LLABRÉS, J.; PASCUAL, A., *L'Àlbum de la Dormició de Jeroni Juan Tous*, Palma: Consell de Mallorca, 2008, p. 124-125). Certament entra dins la tipologia d'escultura pobra de tela encolada i era per anar vestida. Segons la documentació: amb un mantell de domàs blau i perles daurades. A més, uns anys després de la prohibició del rector Evinent, sabem que l'Ajuntament pagava per dur el tàlem o pal·li nou del llit de la Mare de Déu d'Agost, i els portadors eren obsequiats amb un refresc, davant dels quals els cossiers llucmajorers ja no pogueren ballar (AML, A.070.3, rebut 26/08/1782; AML, A.078.1, rebut 47).
- 35 La descripció precisa d'aquesta dansa es troba a: ALCOVER, A.M.; MOLL, F. *Diccionari català-valencià-balear*, T. 3, Palma: Ed. Moll, 1985, p. 640-649. També

recollit a l'estudi de Vallcaneras pel que fa al ball d'Alaró. La crònica de la recuperació de Montuïri a: MAS, C.; MAYOL, G.; SOCIES, J. «La recuperació de la Festa de la Mare de Déu Assumpta», a *Montuïri: Patrimoni i festes, II JEL*, Montuïri, 2016, p. 79-83. La concepció poètica que adhueix el nom d'aquest ball era completada, a més a més, per un poema que es podia cantar. Perquè és un dels balls dels cossiers que anaven acompanyats per poesies. Vegeu-la: «Gentil senyora/ feta a l'antiguitat/ recordat d'alguna hora/ que hem tenies subjugat/ Recordat que em digueres/ que un brot d'amor tenia/ per recordança em dares/ lo teu cor damunt sa mà» (MIRALLES, J. *Cossiers de Montuïri*, Montuïri: Ajuntament, 1992, s.p.; també recollit a: PINYA, B. *Los «cossiers» y sus danzas en Mallorca*, Palma: Panorama Balear, 1956, p. 13; entre d'altres). El poema, com es veu, és de caire amorós. No és el primer cas en què s'aplica poesia amorosa per al conjunt de la Mare de Déu d'Agost, ja que era habitual l'adscripció del Càntic bíblic de Salomó, una poesia sobre una parella d'enamorats, en algunes escenografies dedicades a la Verge: POU AMENGUAL, M. «Joan Puigdorfila Fortuny i la darrera obra de Pere Joan Pinya: la marededeu morta del convent de la Consolació», *MRAMEGHH*, 25 (2015), p. 177-180. En aquest altre estudi consta que el pintor Pere Bennàsser vengué a Lluçmajor (1670) per pintar a l'antiga capella de Nostra Senyora de Gràcia. Si bé ofereix una síntesi biogràfica d'aquest autor, s'ha d'afegir al seu currículum el peritatge que realitzà l'any 1691 (LLOMPART, G. «La iconografia de Santa Catalina Tomàs en la documentació de la seva beatificació (1626-1691)», *Locus Amoenus*, 8 (2005-2006), p. 171).

- 36 ADM, AP. Bunyola, 69, 1665-1690, s. f. Les despeses mencionades dels cossiers bunyolins es troben quasi anualment: 1665, 24/08/1666, 1667, 1669 (aquest any s'indica que hi havia processó, com hem vist a Lluçmajor, i Completes), 1672, 23/08/1673, 23/08/1674, 26/08/1676, 1677, 1678, etc. El 1682, a banda de pólvora, se citen sonadors i xeremiers; POU AMENGUAL, M. «Santa Càndida a finals del segle XIX (II)», a *Lluçmajor de Pinte en Ample*, 405 (2018), p. 37.
- 37 D'aquesta època, a Lluçmajor, només hi ha constància dels dos dimonis que acompanyaven les figures de sant Miquel i de sant Joan Pelós, tots ells, segurament, integrants en la processó i la festa del Corpus (FONT, B. *Historia de Lluçmajor*, V, 1986, p. 230-231). Creim difícil que aquest altre grup de personatges festius lluçmajorers sobrevisquessin aquest segle. Per dos motius: el primer és que la confraria que els donava aixopluc (del Santíssim Sacrament) ja havia desaparegut el 1776. I el segon és que el rector Evinent, el mateix que prohibí les actuacions dels cossiers, en fundà una de nova aquest altre any. I, per tant, és impossible, si encara perduraven i sabent el seu tarannà, que permetés la continuïtat d'aquest grup.

- 38 A Montuïri, per exemple, la dama duia màscara i, temps enrere, sembla que tots els dansaires en portaven (SOCIAS FIOL, J. «Els cossiers de Montuïri abans de 1821», a *Montuïri: patrimoni i festes*. Op. cit., p. 86; VALLCANERAS, F., *Op. Cit.*, p. 17; ADM, AP. Bunyola, 221, 1691-1796, s. f.). Les despeses i la presència del grup de cossiers bunyolí quedà registrada en aquests llibres quasi cada any i, amb poques diferències, sempre són idèntiques, cosa que fa que no sigui necessari repetir ni incidir-hi més. En tot cas, però, sempre vinculades a la festa de l'Assumpció. Com a fet particular, dins aquest segle XVIII, sembla que els focs i la pirotècnia anaren en augment. O, almenys, quedaren registrats més habitualment que a l'anterior centúria (torre de focs, 1726; focs i mascles, 1715-16, etc.). Per altra banda, també podem dir que en un altre grup coetani, els cossiers de Santa Maria del Camí, periòdicament, també renovaven el vestuari: l'any 1757 compraren un vestit nou per a la figura de la dama per 6 ll. 12 s. i, a més, destinaren 1 lliura per comprar una pell de cabra per al sarró del xeremier que els acompanyava (ADM, AP., Santa Maria del Camí, Llibre d'obra, f. 120r). No ens consta fins quan degué perdurar l'ús de les màscares en aquests grups però s'ha de fer constar que a finals del segle XVIII també sortiren diverses prohibicions d'usar-les. En un primer moment només feien referència al marc festiu del carnaval (any 1782), però s'acabà ampliant a tot el ventall d'ús: «[...] con motivo de carnaval, asamblea o qualquier otro pretexto [...] baylando o danzando con máscara, o disfraz [...] se prohibe la venta y fabrica de las máscaras y caretas [...]» (ARM, A.A. XIV/1119). Encara, dues dècades després (1805), el Gremi de Teixidors ciutadà s'enfrontà a les autoritats pel mateix motiu per un ball que havien organitzat (ARM, A.A. XII/882). I, de fet, es troben figures de dimonis (Santa Margalida, Alaró...) que no duen màscara. Devia ser, el motiu, una reminiscència d'aquestes prohibicions? Fos pel que fos, des del segle XVII, ja havien sortit prohibicions del mateix caire (VALRIU, C. *Op. cit.*, p. 124).
- 39 En general, per aquest clergue, vegeu: POU AMENGUAL, M.; SUAU FONT, B. «Antoni Evinent, de mossèn bunyolí a diputat a Corts», a: FULLANA, P.; GAMBÚS, M. *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca*, Palma, 2013, p. 189-232. El 1780 Evinent tenia un recurs interposat en aquesta església de Bunyola. A més, a banda de les prohibicions de balls, el que també sabem és que la llengua catalana usada en l'administració eclesial havia estat prohibida. Aquell mateix any s'ordenà que tota la documentació havia d'ésser en castellà (ADM, AP. Bunyola, n. 169, f. 166, 170).
- 40 *Diario de Palma*, 16/10/1861, p. 3. La notícia d'aquests cossiers també ha estat recollida a: SOCIES, J.; MAYOL, G. «El segle XX: de la decadència a l'esplendor dels cossiers», a *El patrimoni immaterial: entre la revisió i la descoberta*, Palma: IEB, 2017, p. 231-232. La informació era copiada del diari *El Correo*, si bé no

m'ha estat possible trobar aquest altre exemplar perquè a les bases de dades localitzades només perdura aquest diari fins a mitjan any. Per altra banda, suposam que el narrador era un funcionari o regidor de l'ajuntament llucmajorer, perquè s'ha conservat la redacció d'una altra notícia de la festa dedicada a la promulgació de la constitució de 1812, la qual consta que era per enviar-se i publicar-se a la premsa de l'època (FONT, B. *Op. cit.*, VI, p. 471-472).

- 41 Les opcions possibles de no anar-hi, si realment existien aquests grups a Lluçmajor, del tipus de la distància o per una qüestió d'opció política (per exemple, ser republicà i no monàrquic) no són factibles i són plantejaments a destemps, ja que dels grups desplaçats, un dels pobles més pròxim a Ciutat és Lluçmajor. I, sobre l'aspecte polític, basta veure les actes municipals que per causes de naixement, matrimoni, vingudes d'autoritats, constitucions o festes a Madrid (fins i tot el 2 de maig de la Guerra del Francès) solien fer festes de carrer i públiques de manera bastant habitual i organitzades pel consistori.
- 42 RAMIS, A.; SOCIES, J. «El tercer centenari de sant Marc com a patró de Sineu. La participació dels cossiers de Montuïri i les sortides fora de la vila», a *Montuïri: patrimoni i festes*. *Op. cit.*, p. 122; POU AMENGUAL, M. «Santa Càndida a finals del segle XIX (II)», *op. cit.*, p. 37; MELIÀ, F. «Porreres: cossiers, cavallets?», *IV JCPB*, Manacor, 1997; VALLCANERAS, F. *Op. cit.*, p. 23-24.
- 43 ARM, AH-2071, s.f. 20/08/1714.
- 44 ADM, AP. Esporles, 87, f.19r, 27, 25r. També se sap que els cossiers de Binisalem i Petra anaren a Muro (Payeras, D. «Convent de Santa Anna de l'orde dels Mínims de Muro: tres notícies sobre cossiers», *IV JCPB*, Manacor, 1997, p. 229-231), etc.
- 45 FONT OBRADOR, B. *Historia de Lluçmajor*, 2, 1974, p. 23. La localització actual del document és: ARM, Notaris, M-295. Així i tot, tampoc sabem aquestes figuracions d'on eren ni a què corresponien per no trobar-se contextualitzades. Font Obrador ja mencionava la peculiaritat de la tipologia dibuixada. La figura (amb un cap de cavall en el centre d'on baixen uns cordins i cintes) s'adapta més a una figura portada per una persona gran a manera d'altres que sabem que existien: mulassa, dins algun acte teatral (entremesos), etc. Tampoc sabem res del context d'un dibuix de Francesc Salvà de sa Llapassa que serví per il·lustrar, en alguna ocasió, els actuals cavallets de Lluçmajor: una figura amb un vestuari i una estructura que no correspon a cap dels grups conservats a l'illa. No es pot oblidar que el motiu representat pugui ser un esbós d'assaig fantasiós (mesclant elements de ball de bot amb elements de figures), perquè porta un cap de cavall,

sense cos, fermat a la cintura, un fet que li dona la llibertat de moviment per ballar amb les mans alçades, un moviment inèdit en aquests grups. Per altra banda, podem precisar que hem localitzat una crònica sobre la vinguda l'any 1852 dels ducs de Montpensier, i que no sabem tampoc de quin lloc provenia el grup de cavallets narrat però sí que s'adequa a la figura feta per Salvà. En cas que la descripció sigui precisa: «[...] y alegres cuadrillas de baile venidas de varios pueblos del llano, unas con cabeza de caballo atada á la cintura remendando el trote de aquel, otras formando cadena con sus pañuelos, otras con arcos de flores, otras en fin con pequeñas mazas y broqueles, [...] trages caprichosos cubiertos de cintas, guirnaldas y cascabeles, [...] y su nombre popular de cosiés, remontaban la fantasía á tiempos bien lejanos; y habia tal novedad en aquellas olvidadas danzas que ya en los pueblos no se ven sino raras veces [...]» (QUADRADO, J.M. *Visita de SS.AA. la Infanta doña Luisa Fernanda y el duque de Montpensier a la isla de Mallorca*, Palma: Impremta de D. Juan Guasp, 1852, p. 7). Hem de puntualitzar que hi ha més d'una edició i una impremta d'aquesta crònica i no surt sempre amb el mateix relat, baldament sigui del mateix autor. I, a més, encara que ho englobi tot amb el nom de cossiers, com podem observar, s'hi descriuen: cavallets, broquers, cossiers, ball de cintes o d'arcs florals, etc. En aquesta visita reial se serví menjar tipus gelats, etc., i el fuster Cloquell de Ciutat muntà una galeria xinesa segons es tenia per habitual en aquests actes (ARM, Diputació, D-846, comptes any 1852). Per altra banda, s'ha de fer constar que poc després de l'any 2000 (any que es creà el nou grup de cavallets llucmajorers), fra Pep Gelabert localitzà unes despeses que feien referència a uns cavallets que actuaren a la vila. La informació s'aprofità per ser inclosa dins una publicació del partit de govern municipal d'aquell moment. No m'ha estat possible localitzar aquest escrit ni saber l'abast de les dades que contenia. En tot cas, suposam que provenia de la mateixa documentació d'arxiu que aquí utilitzarem. El pregó realitzat l'any 2000 (LLOMPART, G. *La Dansa dels Cavallets de Lluçmajor*, Lluçmajor, 2001) tampoc aportà més llum sobre l'assumpte i es reduí a una contextualització d'aquestes colles. A la revista local sortí un article firmat amb pseudònim que aportava, així com nosaltres ho entenem, l'estat de la qüestió més objectiu que es podia fer en aquell moment sobre el nou grup (ANÒNIM. «Recuperar els Cavallets», *Lluçmajor de Pinte en Ample*, 214 (2000), p. 21).

- 46 CATANY, T. (ed.). *Tomàs Monserrat. Retratista...*, p. 158-159. Aquests altres, fruit d'un intent d'introducció a la tercera dècada del segle xx dels cavallets artanencs de sant Antoni de Pàdua a través de les dues comunitats franciscanes. Un projecte avortat, cosa que va fer que les carcasses de Lluçmajor passassin a Artà (CARRIÓ VIVES, G. «La festa franciscana de sant Antoni de Pàdua a Artà», *op. cit.*, p. 93-95).

- 47 APL, 3.1/4, f. 29r-30, 31r. El 1831 tot tengué un cost de poc més de 28 lliures.
- 48 APL, 3.1/4, f. 35r, 36v. Aquest any el predicador fou el rector d'Algaida, Ramon Pasqual. L'any següent consta: xeremier i tamborí, teia, els galls per a l'arbre i torrons. A més es regalaren diverses ensaïmades i un mocador. Pel que fa al fuster Miquel Munar que ens apareix, quasi amb tota seguretat formava part d'una nissaga llucmajorera dedicada a aquest ofici. Perquè un bon grapat de fusters Munars feren feines a la nostra parroquial durant aquesta època: Guillem Munar (part del retaule major, la capella de sant Antoni i el túmul funerari); Antoni Munar (part de la capella de la Trinitat) i, segurament, el mateix Miquel a què ens referim realitzà l'impressionant canzell del portal major (POU AMENGUAL, M. «La promoció artística de les... », *op. cit.*).
- 49 APL, 3.1/4, f. 79v.
- 50 Curiosament, sí que hem localitzat uns altres cavallets citats, de segon nom, com a cotoners a Bunyola. Fou a l'agost de 1671 quan la confraria de l'Assumpta d'aquest poble, que ja hem mencionat, pagava dues lliures i setze sous per «[...] los cavallets cotoners y cascavells [...]» a qui acompanyava un sonador. Però mentre que els cossiers bunyolins els hem localitzat de manera habitual, aquest altre grup només apareix en aquesta única ocasió (ADM, AP. Bunyola, 69, s. f., agost de 1671). Un fet que sembla apuntar a dos camins: (1) la colla era d'una altra obraria i va ser llogada aquest any o, (2) eren de fora poble. En aquest segon aspecte cal apuntar que just en aquest segle es coneixen dos llocs amb presència de cavallets citats de sobrenom com a cotoners. I, justament, els dos centres es troben a banda i banda de la mateixa carretera principal que duu a Bunyola: a Ciutat, que es troba a uns 15 quilòmetres al sud, i a Sóller a 10 quilòmetres pel nord. Uns aspectes a aclarir que, evidentment, deixam per a altres investigacions o investigadors.
- 51 A Barcelona es tornà a crear uns nous cavallets cotoners l'any 1994, a càrrec de l'Esbart Català de Dansaires. Ens sembla interessant introduir la possibilitat que davant les prohibicions del segle XVIII, a partir del segle XIX es començassin a recuperar, reintroduir o tornassin a aparèixer possibles noves colles (per vincles sociofamiliars i migracions entre pobles, ganys d'algunes comunitats religioses de fomentar l'aspecte lúdic i la participació, augment de la importància de les festivitats de caire civil, etc.) Aquest dubte o interpretació creim que es pot plantejar amb la documentació que aparegué dels cossiers de Búger de l'any 1840 (SALETAS, A. «Sobre els cossiers de Búger», *IJEL Búger*, 2000). Per altra banda, amb la desamortització de 1835 els cavallets felanitxers passaren a dependre de l'ajuntament i, segons les cròniques de l'Arxiduc, s'introduïren en el grup diver-

sos gegants (D'ÀUSTRIA, L. S. *Les Balears*, II, p. 616). Només una o dues dècades després sabem que a Lluçmajor ja hi participaven, o s'introduïren, els gegants de la patrona (POU AMENGUAL, M. «Santa Càndida a finals del segle XIX (II)», *Lluçmajor de Pinte en Ample*, 405 (2018), p. 35). Vint anys després (c. 1900) els cavallets d'Artà tornaren de manera definitiva a aquesta altra vila. Que tant sembla que tengueren influència dels manacorins com que, a més, la memòria artanenca s'hagués mantingut viva i servís per a la recuperació (CARRIÓ VIVES, G. «La festa franciscana de sant Antoni de Pàdua a Artà», op. cit., p. 94-95). Poc després hi hagué l'intent fallit de Lluçmajor. Uns tengueren més sort, com els artanencs o el gegants llucmajorers de santa Càndida. En canvi d'altres, com els gegants de sant Agustí (Felanitx), els cossiers de Búger (si ho foren) o els cavallets franciscans de Lluçmajor, no en tengueren.

- 52 Recordem que n'hi ha diversos: colles de cavallets de nins (Felanitx i Artà), de combat entre cristians i moros (zones del Principat o els nous de Calvià), de parella (Pollença i els nous d'Alcúdia). I sobre el tipus de carcassa: hi ha els típics de volum, d'altres que han sorgit en inventaris que sembla que només tenien un cap de cavall amb un pal (molt pròxim al dibuixat per F. Salvà) i d'altres que són plans sense volum. Aquests darrers a Dènia (València) o a l'Alguer (Sardenya) (SERRA, A. «La tradizione dei Cavalls Cotoners ad Alghero», *Revista de l'Alguer*, 3 (1992); FELIPÓ, R. «Els turcs i cavallets a l'Alguer i Berga, passant per Solsona, Barcelona o... València», *L'Erol*, 106 (2011), p. 33-36, etc).
- 53 APL, 3.1/4, f. 42r, 47r, 65r, 77r. També consta a les actes municipals d'aquest any la referència als predicadors de la festa de l'obra (AML, LA-16, f. 27-28r). El 1839 fou molt semblant: es comprà tabac per posar a l'arbre, la teia era de Son Sunyer i el predicador fou el trinitari Miquel Alcover. A més, l'Ajuntament, que sabia que la festa coincidiria amb la Darrera Fira (13/10/1839), va voler aprofitar-la i amb motiu de la treva de la guerra civil (sic), per més fer, es cantà un tedèum d'acció de gràcies (AML, LA-16, f. 62-63). No sabem a quina guerra es refereix. Tot i que sembla que faria referència a la Primera Guerra Carlina (1833-1840), la qual, encara que finalitzà l'any següent, alguns fronts de la batalla com el front del nord peninsular acabaren el setembre de 1839, és a dir, el mateix mes que tractam.
- 54 APL, 3.1/5, f. 6v-7, 14r.
- 55 APL, 3.1/6, f. 7. També consten galls per a l'arbre, confits, ensaïmades, torrons i músics. El 1845 hi assistí el rector de Montuiri .

- 56 APL, 3.1/5, f. 24-25v, etc. Per exemple, l'any 1846 (08/11/1846) havia estat un any pèssim a l'agricultura amb una mala anyada i ni tan sols havien pogut segar. El 1848 consta la comunicació de la festa de l'obra als representants municipals (AML, LA-18, f. 24 r-v).
- 57 APL, 3.1/6, f. 10-12, 24-28. Encara hi trobam el trinitari Miquel Ferrer alguns anys. A més, també se seguia fent recaptés per la marina llucmajorera. El mateix podem dir de la dècada de 1860 (APL, 3.1/7, f. 4-6, s. f., 1865, 1878, etc.). Les recaptacions també eren baixes (el 1861: 68 lliures; 24 lliures el 1862; 18 el 1863; etc.). Recordem que a l'anterior centúria les recaptacions solien voltar les 200 lliures.
- 58 Els anys següents ja no se citen més festes de l'obra i la recaptació fou reduïda a una col·lecta i una missa dins l'església (APL, 3.1/7, s. f. 1884). El 1884, com que no es produí la colcada de les festes de Sant Antoni i les donacions antonianes ja estaven avançades, les lliuraren per a la construcció.
- 59 APL, 31/5, s. f.